

POSTA VE TELEKOMÜNİKASYON HİZMETLERİNDE SERBESTLEŞME ve ÖZELLEŞTİRME

Coşkun Can Aktan

Dokuz Eylül Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

ccan.aktan@deu.edu.tr

Özet

1980'li yılların başlarına değin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin hemen tamamında postal ve telekomünikasyon hizmetlerinde devlet tekeli varlığını sürdürmüştür. Postal ve telekomünikasyon hizmetleri muhtelif gerekçelerle (içsel ve dışsal ekonomiler argümanı, stratejik önem argümanı, evrensel hizmet argümanı vs.) devlet tekeline alınmıştır. Ancak bilgi ve iletişim teknolojileri alanında devrim niye nitelendirebileceğimiz değişimler bu sektörde demonopolizasyon, deregülasyon, serbestleşme ve özelleştirme reformlarını gündeme getirmiştir. Önümüzdeki yıllarda bu reformların çok daha sürat kazanacağını ve sektörde çok önemli değişimlere tanık olacağımızı şimdiden öngörebiliriz.

Anahtar Kelimeler: Posta ve telekomünikasyon hizmetleri, serbestleşme, özelleştirme

Alan Tanımı: İktisat

DEREGULATION AND PRIVATIZATION OF POSTAL AND TELECOMMUNICATION SERVICES

Abstract

Postal and telecommunications services have been delivered under the government monopoly in many developed and developing countries in many countries. Economies of scale, economies of scope, external economies, argument of strategic importance, universal service argument etc are some of the main reasons of government monopoly. However new revolutionary developments in the communication and information technologies forced governments to break down the monopolies and move towards liberalization, deregulation and privatization.

Keywords: Postal and telecommunication services, deregulation, privatization.

JEL Codes: O30, O33

I. GİRİŞ

Pek çok ülkede klasik haberleşme hizmetleri olarak niteleyebileceğimiz posta, telgraf ve telefon hizmetleri uzun yıllar devlet mülkiyeti ve kontrolü altında sunulmuştur. Uzun yıllar kısaca PTT olarak bilinen Posta, Telgraf ve Telefon hizmetlerinde devlet monopolü varlığını sürdürmüştür. Ancak zaman içerisinde posta ve telekomünikasyon hizmetlerinin devlet tarafından sunulmasının ortaya çıkardığı sorunların anlaşılması neticesinde bu hizmetlerde yeniden yapılanma ve özelleştirme reformu gündeme gelmiştir. Ayrıca dünya ekonomilerindeki globalleşme ve serbestleşme yönündeki gelişmeler de posta ve telekomünikasyon hizmetlerinde reform ihtiyaçlarını arttırmıştır.

Bu çalışmada modern haberleşmenin iki yönünü oluşturan posta ve telekomünikasyon hizmetlerinde devlet mülkiyeti ve kontrolünün nedenleri ve ortaya çıkardığı sorunlar ele alınmaktadır. Bu araştırmadaki bilgiler ışığında günümüzde pek çok ülkede haberleşme sektöründe devam eden yeniden yapılanma ve özelleştirme reformlarının gerekçelerini daha iyi kavramak mümkün olacaktır.

II. GENEL OLARAK HABERLEŞME HİZMETLERİ

Haberleşme, canlı varlıklar arasında duygu ve düşüncelerin birbirlerine aktarılmasını ifade eder. Haberleşme özünde “kendiliğinden oluşmuş”, yani “spontan” bir kurumdur. Karşılıklı, yüzyüze konuşmak suretiyle insanlar birbirlerine duygu ve düşüncelerini ifade ederler. “Konuşmak” haberleşmenin başlangıcını oluşturmuştur. İlk insanlar, çeşitli tehlikelerden korunmak, yiyecek ve yatacak bir yer bulmak vesaire nedenlerden dolayı birbirlerine duygu ve düşüncelerini aktarmak ihtiyacını hissettiklerinde bazı sesleri bir araya getirerek iletişim kurmaya çalıştılar. Zaman içerisinde belirli konuları anlatmak için daima aynı sesleri kullanmanın gerekli olduğunu anladılar. Böylece zamanla “dil” adı verilen kendiliğinden oluşan bir haberleşme düzeni ortaya çıktı.

Toplumların kalabalıklaşması ve toplumsal yapının zaman içerisinde değişmesi ile birlikte yeni haberleşme teknikleri ve yöntemleri keşfedilmeye başlandı. Örneğin, birbirlerine yakın köyler arasında ateş yakarak dumanla haberleşme, sert zeminlere bir takım şekiller çizerek haberleşme, Afrika yerlilerinde olduğu gibi tamtamlarla haberleşme, Alaskalılarda olduğu gibi totem işaretleri ile haberleşme, Peruluların düğümlü ipleri ile haberleşme gibi yöntemler insanlar arasında iletişim kurulmasını sağladı. Zamanla insanlar arasında mübadele ve ticaretin başlaması

ile birlikte haberleşmenin önemi de artmaya başladı. Yeni haberleşme ihtiyaçları ortaya çıkınca insanlar daha kolay, daha hızlı ve daha ucuz haberleşmenin yollarını araştırdılar. Böylece ilkel haberleşme yöntemlerinden modern haberleşmeye doğru gelişme kaydedildi.

Modern haberleşmenin başlangıcını Posta Hizmetleri oluşturmuştur. Yazının icadı ve kağıdın bulunmasından sonra insanlar yazı yazarak ve bu yazılı metinleri birbirlerine “postacı” adı verilen kimselerle ulaştırmak suretiyle haberleşmeye başladılar.

Daha sonraları 19. yüzyıl başlarında Amerikalı Samuel Morse’un telgrafi icad etmesiyle haberleşmede elektrikten yararlanmak suretiyle uzak bölgelere ses iletimi mümkün oldu. Ardından 1876 yılında Alexander Graham Bell’in telefonu icad etmesiyle haberleşmede yeni bir dönem başlamış oldu. Bu ilk buluştan sonra telefonla haberleşmede yeni gelişmeler oldu. Manyetolu telefonlar yerine otomatik telefonlar ortaya çıktı. Böylece santral memurları devreye girmeden direkt haberleşme mümkün oldu. Zamanla şehirlerarasında ve ülkeler arasında telefon görüşmeleri yapılmaya başlandı.

Haberleşme alanındaki gelişmeler ilk fonografin bulunması, televizyon alıcıları, telsiz ve teleks alıcı-vericilerinin devreye girmesi ve teyple telefonun birleşmesi ile birlikte yeni boyutlar kazandı. Böylece posta hizmetlerinin dışında Telekomünikasyon Hizmetleri ile haberleşme alanı genişledi. Dahası çağımızda bilgisayar teknolojisindeki gelişmeler bir telekomünikasyon devrimi yaratılmasına ortam hazırladı. Bugün elektronik ve bilgisayar teknolojisi sayesinde telekomünikasyonda her geçen gün yeni hizmetler sunulabilmektedir. Ayrıca uydular aracılığıyla daha kolay, daha hızlı ve daha ucuz maliyetle haberleşme sağlanabilmektedir.

Buraya kadar yaptığımız açıklamalarda haberleşme hizmetlerinin iki yönünü oluşturan posta ve telekomünikasyon hizmetleri alanındaki gelişmeleri kısaca özetledik. Hemen belirtelim ki haberleşmeyi sağlayan posta, telgraf ve telefon hizmetleri esasen bir devlet hizmeti olarak ortaya çıkmış ve devlet mülkiyeti ve kontrolü altında hizmet arz edilmiştir. Hemen hemen tüm ülkelerde uzun yıllar posta ve telekomünikasyon hizmetlerinde devlet monopolü varlığını sürdürmüştür. Posta ve telekomünikasyon hizmetlerinin devlet monopolü altında sunulmasının çeşitli sosyal, siyasal ve iktisadi nedenleri bulunmaktadır.

Ancak özellikle 1980’li yılların başlarından günümüze değin birçok ülkede posta ve telekomünikasyon hizmetlerinde devlet mülkiyeti ve kontrolü sorgulanmaya başlanmış ve bu hizmetlerde yeniden yapılanma ve özelleştirme uygulamaları gündeme gelmiştir. Dünya ekonomilerindeki globalleşme ve serbestleşme yönündeki gelişmeler posta ve telekomünikasyon hizmetlerindeki gelişmeleri hızlandırmıştır.

III. POSTA VE TELEKOMÜNİKASYON HİZMETLERİNİN DEVLET MÜLKİYETİNDE VE KONTROLÜNDE OLMASININ NEDENLERİ

Posta ve telekomünikasyon hizmetleri uzun yıllar dünyanın pek çok ülkesinde bir “kamusal hizmet” olarak kabul edilmiş ve dolayısıyla kamu mülkiyeti ve kontrolü altında hizmet arz edilmiştir. 1980’li yılların başlarına değin posta ve telekomünikasyon hizmetlerinde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin hemen tamamında “devlet monopolü” söz konusu olmuştur. Günümüzde bile halen gelişmekte olan ülkelerin büyük çoğunluğunda “*devlet monopolü*” devam etmektedir. Gelişmiş ülkelerde ise “*demonopolizasyon*” (monopol piyasasını ortadan kaldırma) yönünde bazı yasal-kurumsal serbestleşme (deregulasyon) önlemleri alınmaktadır.

Devlet posta ve telekomünikasyon hizmetlerini niçin kendi monopolüne almaktadır? Posta ve telekomünikasyon hizmetlerinin devlet mülkiyetinde ve kontrolünde olmasının nedenleri nelerdir? Konuyu aşağıdaki faktörlere ya da argümanlara dayalı olarak açıklayabiliriz. (Aktan, 1993:7-12.; OECD, 1990; OECD, 1992.)

1. Ölçek Ekonomileri Ve Doğal Monopol Argümanı

Posta ve telekomünikasyon hizmetlerinin devlet mülkiyetinde ve kontrolünde olmasının en önemli nedenlerinden birisi olarak ölçek ekonomileri argümanı ileri sürülmektedir. Ölçek ekonomileri, üretim ölçeğinin büyümesine paralel olarak ortalama birim maliyetinin azalacağını ifade eden bir iktisadi kavramdır. Ölçek ekonomileri teorisine göre geniş çapta üretim yapılması halinde birim başına ortalama maliyetlerin azalması söz konusu olacağından “Ölçeğe Göre Artan Getiri” hali söz konusu olacaktır. Yani firma, maliyet tasarrufu ile daha fazla kar elde edebilecektir. Geleneksel olarak iktisatçılar ölçek ekonomilerinin söz konusu olduğu üretim alanlarına örnek olarak; özellikle haberleşme, ulaştırma, elektrik, su, havagazı vesaire hizmetleri gösterirler. Daha açık bir ifadeyle, şu örneği verebiliriz: Bir kasaba veya şehirde haberleşme hizmetinin bağımsız bir firma

tarafından sunulması mümkün olabilir. Ancak, her kasaba ya da şehir ve telekomünikasyon hizmetini sunmak için ayrı bir firma oluşturmaya kalkışırsa bu iktisadi anlamda etkin bir karar değildir. Zira, telekomünikasyon hizmeti özelliği gereği tek bir firma tarafından tüm ülkeye fayda sağlayacak şekilde sunulabilir. Bu ikinci karar iktisadi anlamda etkin bir karardır. Çünkü, bu şekilde geniş ölçekte faaliyette bulunma dolayısıyla birim başına ortalama maliyetlerin azalması, dolayısıyla “*maliyet etkinliği*” sağlanmış olacaktır.

Öte yandan ölçek ekonomilerinin söz konusu olduğu üretim alanlarına devlet müdahalesi söz konusu olmadığına sonuçta piyasada kendiliğinden bir “özel monopol” ortaya çıkacaktır. Buna iktisatçılar “*doğal monopol*” (natural monopoly) adını vermektedirler. Doğal monopol ile anlatılmak istenen şudur: Eğer devlet müdahalesi söz konusu olmaz ise ölçek ekonomilerinin geçerli olduğu üretim alanlarında büyük ve dev özel firmalar faaliyette bulunacaklardır. Zira, belirtilen türde hizmetlerin geniş ölçekte sunulması için büyük sermaye gerekecektir. Bu durumda piyasada sınırlı sayıda büyük firmaların ya kıran-kırana rekabeti söz konusu olacak ve sonuçta bir monopol piyasası geçerli olacaktır veya özel firmalar kendi aralarında anlaşarak “merger” şeklinde bir birleşme ile piyasada hakimiyetlerini sürdüreceklerdir. Kartel veya tröst benzeri rekabeti engelleyen oluşumlar söz konusu olabilecektir. Özetle, devlet müdahalesi söz konusu olmadığına sonuçta her halükarda kendiliğinden bir monopol oluşacaktır.

Peki, bu kendiliğinden piyasada oluşacak doğal monopolün ortaya çıkaracağı muhtemel sonuçlar neler olacaktır? Bu durumda, monopol piyasasında, monopolcü piyasada tek satıcı olması dolayısıyla fiyatları istediği gibi belirleyebilecek ve kaliteli mal ve hizmet sunmaya yönelmeyecektir. Sonuçta tüketici çıkarları olumsuz yönde etkilenecektir.

İşte başlıca yukarıda belirtilen nedenlerden ötürü ölçek ekonomilerinin söz konusu olduğu üretim alanlarında devlet monopolü savunulmaktadır. Devlet monopolünün haksız fiyat uygulamayacağı ve tüketici çıkarlarını olumsuz yönde etkilemeyeceği belirtilmektedir.

Özetle, posta ve telekomünikasyon hizmetlerinin devlet mülkiyetinde ve kontrolünde olmasının birinci ve en önemli nedenlerinden birisi olarak ölçek ekonomileri ve doğal monopol argümanı ileri sürülmektedir.

2. Çapraz Sübvansiyon Argümanı

Önceki açıklamalarımızda belirttiğimiz gibi haberleşme hizmetleri, esasen posta ve telekomünikasyon hizmetlerini kapsamaktadır. Bu iki hizmet özellikleri itibariyle birbirinden farklı olmasına karşın pek çok ülkede genellikle tek bir kurum tarafından sunulmaktadır. Posta hizmetlerinde düşük gelirli kimselerin korunması amacıyla devlet tarafından fiyat tarifeleri maliyetinin altında tutularak bir tür sübvansiyon uygulaması yapılmaktadır. Posta hizmetleri esasen emek-yoğun bir hizmettir ve yüksek maliyetlidir. Buna karşın telekomünikasyon sermaye-yoğun bir hizmettir. Posta hizmetlerinde devletin genellikle uğradığı zarar aynı kurum bünyesinde sürdürülen telekomünikasyon hizmetleri gelirleri ile karşılanmaktadır. Buna “*çapraz sübvansiyon*” (cross subsidization) adı verilir. Özetle, posta ve telekomünikasyon hizmetlerinin devlet tarafından sunulmasının bir diğer nedeni olarak birinin geliriyle diğerinin zararını karşılamak ve genel bütçeye yük olmamak düşüncesi ileri sürülmektedir.

3. Yatırım Duplikasyonu Argümanı

Özellikle telekomünikasyon hizmetlerinin birden çok kurum tarafından sunulması halinde bunun yatırımlarda duplikasyona neden olacağı savunulmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin kaynakları kıt olduğu için telekomünikasyon hizmetlerinin devlet tarafından sunulmasının ekonomiye daha faydalı olacağı iddiası söz konusudur.

IV.POSTA VE TELEKOMÜNİKASYON HİZMETLERİNİN DEVLET TARAFINDAN SUNULMASININ ORTAYA ÇIKARDIĞI SORUNLAR

Önceki açıklamalarımızda belirttiğimiz üzere 1980’li yılların başlarına değin dünyanın hemen her ülkesinde posta ve telekomünikasyon hizmetlerinde devlet monopolü söz konusuydu. Bugün için de durum bütünüyle değişmiş değildir. Telekomünikasyon hizmetlerinde devlet mülkiyetinin ve kontrolünün ortaya çıkardığı sorunlar 1970’li yılların sonlarına doğru iyice belirginleşmiştir. Bu sorunları kısa başlıklar altında özetleyebiliriz. (Aktan, 1993: 11-15)

Hizmet Etkinliğinin Düşük Olması.

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde posta ve telekomünikasyon hizmetlerine olan talep karşılanamamaktaydı. Örneğin, bir telefon bağlanması için, müracaat sonrasında 10-15 yıl ve hatta daha uzun bir süre beklenmesi gerekebiliyordu.

Hizmet Kapasitesinin Tam Ve Etkin Olarak Kullanılamaması.

Gelişmekte olan ülkelerde mevcut santral kapasitesinin tamamının değil ancak belirli bir kısmının kullanımda olması da posta ve telekomünikasyon hizmetlerinin devlet tarafından sunulmasının ortaya çıkardığı sorunlardan birisi olmuştur. Posta ve telekomünikasyon hizmetlerinde kullanılan araç, gereç ve tüm diğer teçhizatların bakımı ve onarımı zamanında ve doğru dürüst yapılamamaktadır. Yeni abonelere kablo çekilmesi de uzun zaman almaktadır.

Görüşme Tamamlama Oranlarının Düşük Olması.

Gelişmekte olan ülkelerde santral ve uzun mesafe haberleşme kapasitesinin yetersiz olması dolayısıyla telefon görüşmeleri genellikle tamamlanamamaktadır.

Aşırı İstihdamın Söz Konusu Olması.

Devlet mülkiyeti ve kontrolünün söz konusu olduğu tüm devlet kuruluşlarında aşırı istihdam bir diğer ifadeyle gizli işsizlik söz konusu olmaktadır. Çeşitli hizmetler yönünden kamu ve özel sektörü karşılaştıran ampirik çalışmaların sonuçları genel olarak bunu göstermektedir. Posta ve telekomünikasyon hizmetlerinde de durum farklı değildir.

V. TELEKOMÜNİKASYON DEVRİMİ, YENİ BİLGİ İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİ VE POSTA VE TELEKOMÜNİKASYON HİZMETLERİNDE REFORM İHTİYACI

Geçtiğimiz özellikle son 20 yıl içerisinde dünyada telekomünikasyon alanında baş döndürücü bir değişim yaşanmıştır. Yerinde bir ifadeyle son 20 yıl içerisinde tam bir Telekomünikasyon Devrimi ortaya çıkmıştır. Telekomünikasyon alanındaki devrim teknolojik gelişmeler ve buluşların bir sonucu olmuştur. Telekomünikasyon sektöründeki teknolojik yenilikleri aşağıdaki şekilde özetleyebiliriz. (Bkz. Wellenius vd. 1989; Ambrose vd., 1990.)

1. Analog teknolojiden, sayısal teknolojiye geçilmiştir. Geçmişte santral ve iletim sistemlerinde analog teknikleri kullanılmıştır. Analog iletimde, bir analog sinyalin dalga biçimi, mesafe uzadıkça bozularak çarpılma ve kötü bir ses kalitesi verme eğilimindedir. Telekomünikasyonda sistem dizaynına elektroniğin entegre edilmesi ile sayısal (dijital) iletim teknikleri geliştirilmiştir. Bir dijital sinyal, hedefine düzgün ve bozulmadan ulaşabilmektedir. Dijital iletimde aynı zamanda, dijital sinyallerin, hiçbir araya girme (interferans) tehlikesi olmadan tek bir iletim

hattında multipleks edilerek daha büyük sistem kapasitesine imkan vermesi söz konusudur.

2. Devre anahtarlama paketi anahtarlama geçilmiştir. Paket santral teknikleri, data akımlarını, şebekeden bağımsız olarak daha kısa bir sürede yönlendirebilecek küçük "bilgi" paketlerine bölerler. Anahtarlama, telekomünikasyon devriminin önemli yeniliklerinden birisidir.

3. İletimde bakır kablo yerine optik kablo'ya doğru bir geçiş olmuştur. Fiber optik kablolar telekomünikasyon hizmetlerinde büyük kolaylık sağlamıştır.

4. Bilgisayar teknolojisindeki gelişmeler telekomünikasyon alanına yansımıştır. Bilgisayar ve haberleşme bir arada gerçek bir telekomünikasyon devrimine imkân sağlamıştır.

5. Telekomünikasyon hizmetlerinin iletimi için gerekli olan araç ve gereçlerde (Costumer Premises Eguipment-CPE) yenilikler ortaya çıkmıştır. Özel otomatik santral sistemleri (Private Automatic Branch Exchange (PABX), telefax, teleprinter, telex gibi yeni cihazlar geliştirilmiştir.

6. Mobil ve hücreli telefon hizmetlerinde önemli gelişmeler olmuştur. Hareket halindeki (mobil) araçlarda (gemi, uçak, karayolu taşıtları vs.) haberleşmenin sağlanması hücreli teknoloji sayesinde daha kolay olmuştur. Hücreli mobil teknolojisi, kamu şebekesinin telsiz bir uzantısını temsil etmektedir. Hücreli hizmet, sabit ve hareketli (mobil) aboneler arasında iletişim sağlayarak kamu şebekesinin imkanlarını artırmıştır. Geçmişte, mobil radyo teknolojisi, geniş bir alanda sınırlı sayıda radyo kanalına ulaşabilmekteydi. Hücreli teknoloji, hizmet alanını küçük hücrelere bölerek bir hücreden diğerine geçerken kesintisiz görüşmeyi sağlamıştır. Aynı sayıda radyo kanalı kullanarak olası mobil hizmet kullanıcılarının sayısını on katından fazlaya çıkarmıştır. Halen deney aşamasında olan dijital hücreli sistemler daha düşük maliyetle daha büyük tayf etkinliğine imkan vereceklerdir.

Hücreli mobil teknolojisinde bir mesaj hareketli araçtan bir antene gönderilir, bu anten de özel bir hücreli santral ofisine bağlıdır. Sistemler doğrudan başka bir sistem aboneline ya da kamu şebekesine iletilirler; burada mesaj, aranan tarafın telefonuna gönderilir. Hücreli şebeke içindeki ya da hücreli şebekeyle kamu şebekesi arasındaki bağlantı, mevcut anahat şebekesinden kapasite kiralanarak ya da mikrodalga gibi ayrı bir iletim tesisi kurularak sağlanabilir.

7. Dijital kaplama şebekelerinin kurulması telekomünikasyonda önemli kolaylıklar sağlamıştır. Birçok gelişmekte olan ülkede, kamu şebekesi, iş çevresinin giderek artan data ve ses iletişimi karşısında yetersiz kalmaktadır. Bir çözüm yolu, iş çevresinden kullanıcıların spesifik ihtiyaçlarını karşılamak için bir dijital kaplama şebekesi kurmaktır. Dijital kaplama şebekesinin arkasında yatan düşünce, iş dünyasına müşterilerin ulaşabilmesi için modern bir dijital anahat şebekesi kurmaktır. Bütün şehirlerarası ve yerel santral şebekesinin yerine dijital santraller, firmaların müşterilerinin yoğunlaştığı yerlere yakın stratejik noktalara yerleştirilirler. Bu kullanıcılar, sıkışık yerel şebekeyi atlayarak doğrudan dijital santrallere bağlanırlar. Dijital santraller, tahsis edilmiş ve yüksek hızlı anahat tesisleri yoluyla ülke çapında birbirlerine bağlanırlar.

8. Çağrı Sistemi (Paging) de telekomünikasyon devriminin bir parçası olmuştur. Çağrı sistemi, tek yönlü bir mesaj sistemidir. Bu yolla görüşmeciler belirli bir frekansa ayarlanmış spesifik paging alıcılarına mesajlar iletebilirler.

9. Özel uydu iş şebekeleri de telekomünikasyonda yeni bir çağ yaratmıştır. Özel uydu iş şebekeleri, ortak bir uydu şebekesi kullanan üçüncü taraflara, esnek, noktadan noktaya ulusal ve uluslararası kapsamlı hizmet sunarlar. Tipik bir özel uydu iş şebekesi başlıca üç öge içerir: Uydu, uzak yeryüzü istasyonları ve ana yeryüzü istasyonu, yani merkez. Merkez, uzak istasyonlar arasındaki bağlantıları kontrol ve idare eder. Uzak istasyonlar tipik olarak Very Small Aperature Terminals (VSAT-Çok Küçük Menfez Terminalleri) kullanırlar.

10. Teleportlar da telekomünikasyon endüstrisinde yeni bir hizmettir. Teleportlar esas olarak ses ve veri haberleşme trafiği için uluslararası geçitler (gateway) görevini üstlenmektedirler.

11. Teknolojik buluşlar ve yenilikler telekomünikasyon sektöründe Katma Değer Şebeke Hizmetlerini (Value Added Network Services: VAN Services) yaygınlaştırmıştır. Telex, telefax, videotex, telepaging gibi hizmetler VAN hizmetlere örnektirler.

Bu açıklamalardan sonra telekomünikasyon hizmetlerinde yukarıda özetlediğimiz yenilikler ve gelişmelerin ortaya çıkardığı sonuçları ortaya koymaya çalışalım.

Önemle belirtelim ki telekomünikasyonda yeni teknolojiler maliyetleri önemli ölçüde düşürmüştür. Yeni data iletişim teknolojileri, telekomünikasyonda üretim, bağlama, iletim ve santral ekipmanının işletilmesi maliyetlerini önemli ölçüde

azaltmıştır. Bu gelişmeler ile birlikte telekomünikasyonda geleneksel ölçek ekonomileri ve doğal tekel argümanı da önemini kaybetmiştir.

Ölçek ekonomileri argümanının bu şekilde önemini yitirmesi devletin telekomünikasyon alanındaki monopol konumunun sorgulanmasına neden olmuştur. Önemle belirtelim ki telekomünikasyon hizmetlerinde ölçek ekonomileri ve doğal monopol argümanının bu şekilde önemini kaybetmesi ile birlikte rekabetçi piyasa yapısı tartışılmaya başlanmıştır.

Dünyada “globalleşme” ve “serbestleşme” eğilimleri posta ve telekomünikasyon hizmetlerinde reform ihtiyacını daha da belirginleştirmiştir. Dış pazarlarda rekabet edebilmek için modern telekomünikasyon altyapısına olan ihtiyaç artmıştır.

Öte yandan daha önceki açıklamalarımızda belirttiğimiz üzere devlet mülkiyeti ve kontrolünün ortaya çıkardığı sorunlar (aşırı istihdam, hizmet etkinliğinin ve kapasitesinin düşük olması vb.) da telekomünikasyon sektöründe reform ihtiyacını artırmıştır.

VI.POSTA VE TELEKOMÜNİKASYON HİZMETLERİNDE YASAL-KURUMSAL SERBESTLEŞME VE ÖZELLEŞTİRME

1980’li yılların başından itibaren posta ve telekomünikasyon hizmetlerinde reform ve yeniden yapılanma ihtiyacının bir sonucu olarak çeşitli ülkelerde yasal-kurumsal bazı düzenlemeler yapılarak “*demonopolizasyon*” yönünde bazı kararlar alınmış, bazı ülkelerde ise bunu takiben özelleştirme uygulamaları söz konusu olmuştur. (Benitez, 1992.; Adie, 1987.; Vickers, 1985.; Savas, a987.)

Yasal-kurumsal serbestleşme, posta ve telekomünikasyon hizmetlerinde devlet monopolünün kaldırılması, piyasaya giriş ve çıkışların serbestleştirilmesi ve devletin sektöre dayalı ve dolaysız müdahalelerinin mümkün olduğu ölçüde azaltılmasını ifade etmektedir. Yasal-kurumsal serbestleşmenin temel amacı rekabetçi bir piyasa yaratmaktır. Yasal-kurumsal serbestleşme yönünde alınacak karar ve yapılacak uygulamalar ile rekabetçi bir posta ve telekomünikasyon piyasası oluşturmak mümkündür. Rekabet sonucunda ise aşağıdaki sonuçların elde edilmesi söz konusu olabilecektir.

1. *Maliyet Etkinliği (Efficiency)*: Yasal-kurumsal serbestleşme sonucunda daha az maliyetle üretimde bulunmak mümkün olur. Zira, rekabet baskısı altında firmalar en az maliyetle en çok üretimi elde etmeye çalışmak zorundadırlar. Buna Ekonomik Etkinlik adı verilir. Bunun dışında rekabet sonucu yeni teknolojilerin

geliştirilmesi imkan dahilinde olacağından Teknolojik Etkinlik de söz konusu olacaktır. Teknolojik etkinlik bir birim başına daha fazla çıktı elde etmek demektir.

2. *Hizmet Etkinliği (Effectiveness)*: Hizmet etkinliği tüketicinin en fazla doyumuna ulaşacağı kaliteli mal ve hizmet sunmak demektir. Rekabet sonucunda en başta tüketicinin seçme özgürlüğü söz konusu olacaktır. Tüketici kendisine en iyi hizmet sunma ve en çok fayda sağlayan mal ve hizmeti satın almaya yönelecektir.

3. *Çeşitlilik (Diversity)*: Yine rekabetçi bir piyasada üreticiler bir veya birkaç ürün piyasaya sunmak yerine çok sayıda ve türde mal arz edeceklerdir. Mal ve hizmetlerdeki çeşitlilik rekabetin bir sonucu olmaktadır.

4. *Yeni Teknolojik Buluşlar*: Rekabet sonucunda firmalar maliyet ve hizmet etkinliği için AR-GE harcamalarını artıracaklar ve yeni teknolojilerin geliştirilmesine çaba sarfedeceklerdir.

5. *Yeni İş Alanlarının Açılması*: Yasal-kurumsal serbestleşme politikası ile piyasaya giriş ve çıkışın serbest olması sonucunda yeni iş alanlarının açılması söz konusu olabilecektir. İş alanlarının genişlemesi, istihdam sorununa da katkıda bulunacaktır.

Buraya kadar yasal-kurumsal serbestleşmenin yararlarını kısaca özetlemeye çalıştık. Yasal-kurumsal serbestleşme sonrasında amaçlanan rekabetçi piyasadaki beklenen sonuçların elde edilmesi için özelleştirme büyük önem taşımaktadır. Özelleştirme en geniş anlamda devletin yaptığı hizmetlerin özel kesim tarafından sunulması demektir.

Posta ve telekomünikasyon hizmetlerinin özelleştirilmesinde başlıca aşağıdaki yöntemler söz konusu olabilir:

1. Devlet mülkiyetinde olan posta ve telekomünikasyon kuruluşunun özel sektöre satışı yapılabilir.

2. Posta ve telekomünikasyon hizmetlerinin bir kısmı özel kesime ihale yoluyla yaptırılabilir. Örneğin, devlet posta ve telekomünikasyon kuruluşu, telefon rehberliğinin düzenlenmesi ve basımı işini ihale yoluyla özel firmalara yaptırılabilir.

3. Posta ve telekomünikasyon hizmetlerinde kullanılan araç, gereç ve teçhizatın üretimi ve satışında özel firmalara izin verilebilir. Hemen belirtelim ki uzun yıllar dünyada telekomünikasyon kuruluşlarının ihtiyacı olan teçhizat ve

donanım bizzat devlet tarafından üretilmiş ve bu alanda özel sektöre izin verilmemiştir.

4. Bir diğer özelleştirme yöntemi de özel telekomünikasyon şebekelerinin kurulmasına izin verilmelidir. Örneğin, mobil telefon ve çağrı cihazı hizmetleri pekala özel şebekeler aracılığıyla sunulabilir.

5. Devlet belirli bölgelerde posta ve telekomünikasyon hizmetlerini imtiyaz (franchising) yöntemi ile özel firmalara devredebilir veya kiralayabilir. Bu yöntemde devlet sadece imtiyaz sözleşmesinde yazılı şartlar dahilinde özel firmanın kontrol ve denetimini yapar.

6. Devlet yap-işlet-devret yöntemi ile bazı posta ve telekomünikasyon hizmetlerinin kurulup, belirli süre işletilmesini yerli ve yabancı firmalara verebilir.

VII.SONUÇ

1980’li yılların başlarına değin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin hemen tamamında postal ve telekomünikasyon hizmetlerinde devlet tekeli varlığını sürdürmüştür. Postal ve telekomünikasyon hizmetleri muhtelif gerekçelerle (içsel ve dışsal ekonomiler argümanı, stratejik önem argümanı, evrensel hizmet argümanı vs.) devlet tekeline alınmıştır. Ancak bilgi ve iletişim teknolojileri alanında devrim niye nitelendirebileceğimiz değişimler bu sektörde demonopolizasyon, deregülasyon, serbestleşme ve özelleştirme reformlarını gündeme getirmiştir. Önümüzdeki yıllarda bu reformların çok daha sürat kazanacağını ve sektörde çok önemli değişimlere tanık olacağımızı şimdiden öngörebiliriz.

Kaynaklar

AKTAN, Coşkun Can, Posta ve Telekomünikasyon Hizmetlerinde Yeniden Yapılanma ve Özelleştirme, Ankara: T.Haber İş Sendikası, Ankara: 1993.

ADIE, Douglas, K., “Privatizing, Divesting and Deregulating the Postal Service” in Calvin A Kent, Entrepreneurship and the Privatizing of Government, New York: Quorum Books, 1987.

AMBROSE, William W., Paul R. Hannemeyer and Jean-Paul Chapon, Privatizing Telecommunications Systems-Business Opportunities in Develeping Countries-World Bank, International Finance Corporation, Washington DC: 1990.

BENITEZ, Rodolfo, Privatization of Telecommunications Services, Panama: PTTI Publication, 1992.

OECD, Performance Indicators for Public Telecommunications Operators, Paris: 1990.

OECD, Working Party on Telecommunication and Information Services Polices, The 1992/3 Communications Outlook, Paris: 1992.

SAVAS, E.S., Privatization, The Key to Better Government, New Jersey; Chathan House Publishers, 1987.

VICKERS, John and George Yarrw, Privatization and the Natural Monopolies, London: Public Policy Centre, 1985.

WELLENIUS, Björn, Peter A. Stern, Timothy E. Nulty and Richard D. Stern, Restructuring and Managing the Telecommunications Sector, (A World Bank Symposium), Washington DC: 1989.